

All vår början...

**GLIMTAR UR HISTORIEN
INFÖR FOLKSKOLANS 150-ÅRSJUBILEUM**

Formgivning

Kristina Högberg, TBV Ateljé

Bilder

Stockholms Skolmuseum och
Lärarförbundets arkiv.
sid 9 (Alva Myrdal): Reportagebild.
Illustration sidan 3: Peter Göransson

Upplaga

12 000 ex.

Tryckupphandling

Grafisk idé

© Lärarförbundet, Stockholm 1992

Sveriges historia är kanske inte längre dess konungars,
sett med en modern historiesyn.

Men den svenska folkskolans historia är dess lärares.

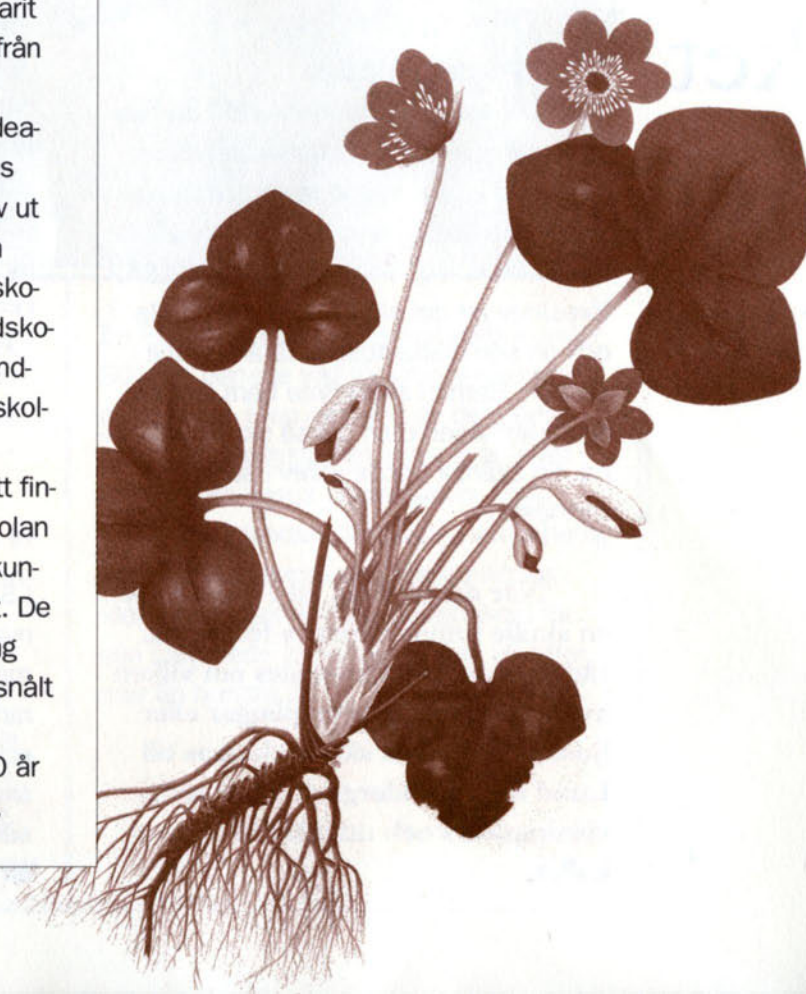
*För Lärarförbundet, som har sina rötter i den tidiga folkskolans
läraresammanslutningar, finns det därför extra stor anledning att ta del
i det jubileumsfirande som äger rum när folkskolan i år fyller 150 år.*

Från att ha varit en fattigskola, där undervisningen bedrevs av arbetsoförmögna åldringar och krymplingar, har folkskolan utvecklats till dagens sammanhållna grundskola med höga krav på lärares kunskap och kompetens. Den utvecklingen hade inte varit möjlig utan ett starkt pedagogiskt, socialt och – inte minst – fackligt engagemang från Lärarförbundets föregångare.

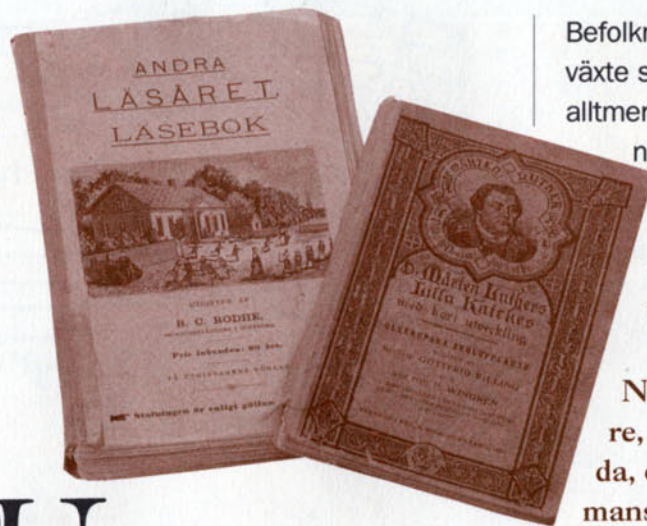
Det var 1800-talets folkskollärare som, besjälade av de nya demokratiska idealen, drev sin tids kamp för alla barns rätt till en likvärdig utbildning. Det var Sveriges Allmänna Folkskollärareförening som arbetade för en pedagogisk förnyelse och gav ut de läseböcker och planscher av bland andra Selma Lagerlöf, Anna Maria Roos och Bruno Liljefors, som nu blivit en del av vårt kulturarv. Det var folkskolans och småskolans lärarkår som slöt upp bakom 1950-talets reformpedagoger och den nya grundskolan. Och det var kraven från Lärarförbundets föregångare som resulterade i att grundskoletanken äntligen kunde förverkligas fullt ut genom att vi fick en enhetlig grundskol-läro-utbildning 1988.

Den som studerar folkskolans – och dess lärares – historia kommer snart att finna att parallellerna till dagens situation är många. Debatten om vilken kunskap skolan ska förmedla, om förhållandet mellan teori och praktik, om t ex slöjdens och hemkunskapens roll i skolan, har förts med samma argument sedan mitten av 1800-talet. De senaste årtiondenas tydliga samband mellan låga löner och läraryrkets feminisering har en motsvarighet i utvecklingen för 100 år sedan. Lärarkårens besvikelse över snålt tilltagna skolbudgetar tycks evig.

Kampen fortsätter för resurser till skolan och kvalitet i utbildningen. Och 150 år efter folkskolans tillkomst drar vi på nytt ut till försvar för idén om en skola för alla.

En skola för hela folket växer fram

Under 1700-talet var det klockarens plikt att lära församlingens barn att läsa katekesen. Men med upplysningstiden och franska revolutionen följde en ny syn på behovet av folkundervisning. Folkskolestadgan 1842 föreskrev att det skulle finnas en skola och en seminarieutbildad lärare i varje socken. Barnen skulle inte bara lära sig läsa katekesen utan också skriva och räkna. En skånsk bonde skrev i socknens minnesbok:

När det blev lag att i varje socken skulle finnas minst en folkskola, rådslogs det mångenstädes om vilken av församlingens krymplingar eller ljushuvuden som skulle skickas till Lund för att undergå en kort undervisningskurs och utbildas till lärarekallet.

Befolkningsökningen gjorde att folkskolan växte snabbt. Den nya yrkeskåren blev alltmer medveten om sin egen och utbildningens betydelse för landets framtid. 1880 slöt sig folkskolans lärare i hela landet samman i Sveriges Allmänna Folkskollärareförening, S.A.F.

Nu kommo här en hop unga lärare, förut så godt som alldeles okända, och sökte bilda en lärarsammanslutning för hela landet. Och i spetsen för föreningen idel tjänstgörande folkskollärare – icke en enda präst eller inspektör eller seminarielärare. Det kunde aldrig sluta väl! "Det här kan blifva en farlig sak" förklarade ock en af tidens ledande pedagoger rent ut.

Emil Hammarlund, Saga-bibliotekets grundare, om bildandet av S.A.F.

I S.A.F. fanns ett starkt stöd för tidens nya demokratiska ideal. En av samtidens mest kända debattörer var S.A.F.-ordföranden Fridtjuv Berg, som senare blev ecklesiastikminister. I stridsskriften "Folkskolan som bottenskola" från 1883 lanserade han sin vision om folkskolan som en skola för hela folket:

FRIDTJUV BERG

Samhället har en gång utdrivit kastandan ur rättsväsendet och skall en gång utdriva henne ur skolväsendet....

Folkskolebarnen äro nämligen ej av Gud utrustade med mindre begåvning eller bestämda för lägre samhällsställning än elementarskolebarnen. Det bör därför finnas en för alla samhällsklasser gemensam barn-domsskola för allmänt grundläggande bildning och flera därpå byggda ungdomsskolor med särskild individuell utbildning.

Det skulle dröja länge innan Fridtjuv Bergs vision förverkligades. De första skolåren blev visserligen gemensamma för alla barn men den följande uppdelningen av eleverna på folkskola och realskola kom att bestå under lång tid. Det så kallade parallellskolesystemet befäste den sociala skiktningen.

**"Folkskolebarnen
äro nämligen ej av Gud
utrustade med
mindre begåvning..."**

Men bottenskoletanken levde vidare.

Fattigskolan har blivit en alla samhällsklassers gemensamma barn-domsskola, även om ytterligare kamp kommer att fordras, innan bottenskoletanken i anda och sanning blir förverkligad. Men det målet *ska* och *måste* vinnas.

Ledare i Svensk Läraretidning nr 26 1942

Efter andra världskrigets slut kom så en tid av sociala reformer och pedagogiskt nytänkande. En politiskt sammansatt grupp, 1946 års skolkommission med Tage Erlander som ordförande, fick i uppdrag att modernisera det svenska skolväsendet. Folkskolans lärarkår vann gehör för sina krav på förnyelse.

Den svenska folkskolans successiva reformering är till övervägande

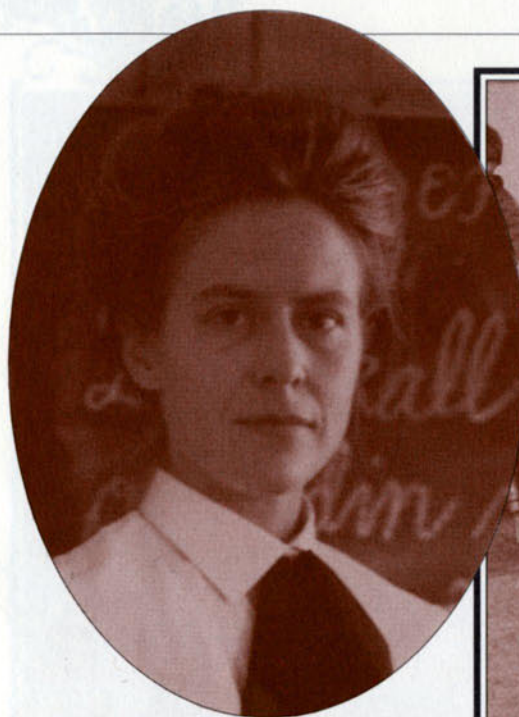

del ett verk av skolans lärare. Det är inte statsmakterna och myndigheterna som gått i spetsen för reformer på detta område – skolöverstyrelsen är bland de pålitligast konservativa av alla konservativa ämbetsverk – det är inte heller seminarierna, som trots enstaka seminarielärares lysande undantag varit tämligen traditionella... Det praktiska reformarbetet har till huvudsaklig del varit frukt av talrika intresserade lärares initiativ och försök till undervisningens reformering.

Ledare i Folkskollärarnas tidning nr 19 1946

En försöksperiod med enhetsskola under 50-talet banade väg för grundskolereformen 1962. Men resterna av det gamla parallellskolesystemet levde kvar inom lärarutbildningens organisation. Först 1988 fick grundskolans lärare en enhetlig och speciellt avpassad lärarutbildning. Idén om en gemensam bottenskola för alla barn hade förverkligats fullt ut, efter mer än hundra år.

En envis kamp för resurser

Kungörelse.

Läraryrketjänsten

vid fasta förenade folk- och småskolan vid Åboö, Ripsa församling, Södermanlands län, sökes inom laga tid från första kungörelsen i legala tidningen hos skolrådet i Ripsa. Lön enligt lag. Skolhuset nybyggt. Barnantalet omkring 25. Barnen snälla och befolkningen välvillig.

Ripsa, Vallhalla, den 23 januari 1906.

Skolrådets ordförande.

Redan några år efter det att folkskolestadgan trätt i kraft hotade reformen att bli ett fiasko. Församlingarna drog sig för de höga kostnaderna

och motviljan var stor, särskilt på landsbygden. Den ekonomiska lösningen blev småskolan, som infördes som ett förberedande stadium till den egentliga folkskolan. I samband med det öppnades lärarkörerna också för kvinnor.

...Då professorsplatser varit beklädda af fruntimmer borde de icke anses oförmögna att skaffa sig de kunskaper, som fordras för denna anspråkslösare befattning. Må man ställa en man i spetsen, men till lärare använda fruntimmer...

Deltagare vid lärarmöte 1852

Tjänsterna i småskolan reserverades inte för kvinnor men betalningen var så usel att inga män sökte sig dit.

Utbildningen kan bibringas av lärare med inskräntare anspråk: genom dessa lärares förminskade dyrhet kan ett större antal av dem underhållas.

Utskottets motionsbehandling 1858, om kvinnornas tillträde till lärarkörerna

Den dåliga lönen var inte lärarinnans enda bekymmer. Skolläraren skulle också leva ogift och blev ofta socialt isolerad. Ibland kunde hon råka illa ut i sin ensamhet

Häromdagen inträngde 16 rallare till en lärarinna i Finnåker samt fordrade tributen av hennes läppar vilken den värnlösa ej tordes annat än skänka dem. Det är dock icke första gången som ensamma lärarinnor bliva överfallna i sina skolhus. Därför borde en ringledning uppsättas mellan dylika skolhus och närmaste gård för att i fall druckna eller illasinnade personer inträngde i huset, lärarinnan skulle kunna giva signal om hjälp.

Arboga Tidning 1899

Småskolläraernas kläna ekonomi påtalades av S.A.F. i en skrivelse till Kungl Maj:t 1908:

Att en väsentlig orsak till den bland småskollärare vanliga blodfattigdomen och neurastenin vore att söka uti den ytterliga sparsamhet, som de ofta måste ålägga sig och som icke tillät dem njutandet av tillräcklig och tillräckligt närande föda och att den kläna ekonomien icke heller medgäve dem att i tid söka bot för sin i tjänsten ådragna sjuklighet.

Kampen för rimliga löner och utjämning av löneskillnaderna har fortsatt. När Hans Hellers 1985 avgick efter nära tjugio år som ordförande i Sveriges Lärarförbund kunde han sammanfatta en lång epok:

Det finns få som jag har haft en sån djup känsla för som 20-och 30-talets folkskollärare. De var också underkastade en väldigt djup dyrortsgruppering. Så en lärare ute på bondlandet i Skaraborgs län hade en helt annan lön än en lärare i Göteborg. Och det är det man sitter och resonerar om nu! Lokala avtal och rekryteringsinsatser. Det lyckades man driva tillbaka 1937 under stor ofrid inom kåren och under ett uppbåd av mycken kraft. Och när jag nu slutar så säger jag: Det här har jag faktiskt skött framgångsrikt, utjämning av lärarlöner, utjämning av regionala skillnader.

Ur boken Samtal med Hans Hellers, 1985

Lönevillkoren har förbättrats. Men glappet mellan de stora ambitionerna och de snålt tilltagna resurserna har alltid varit påtagliga för dem som arbetar i skolans värld.

1946 kommenterade Sveriges Folkskollärarinnors Tidning årets budget:

Alltid när skolreformer och lärarlöner varit på tal, har trollet "Stadsfinansiella Skäl" sprungit fram i rasande fart och visat sitt snåla ansikte, vilken regering än suttit på taburetterna och hur kulturfrämjande den tillfälliga ecklesiastikministern än varit.

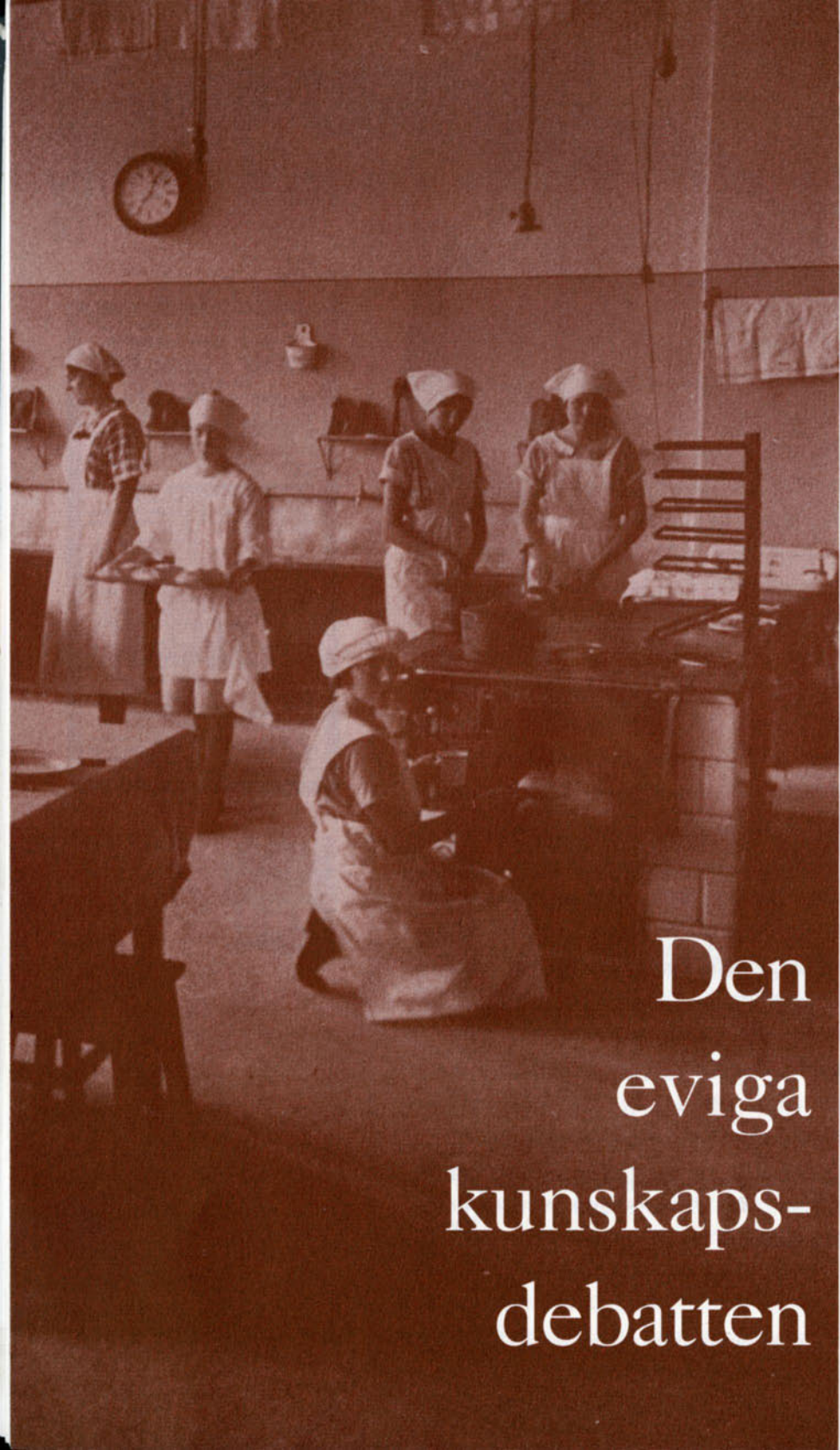
Och tio år senare uttrycker Folkskolläraernas Tidning nr 2 1956 sin besvikelse:

Med uttryck som "i dagens läge", "under rådande förhållanden" och på grund av pågående utredning" bjuder skolministern på den verkliga svältkosten. Han prutar på begärda anslag, såvida han ser sej någon möjlighet härtill och han ställer nya projekt på framtiden så snart en förövändning står till buds. Än en gång nödgas man således konstatera att de vittlovade deklarationerna om skolans betydelsefulla roll och om dess nödvändiga expansion inte äger täckning i det praktiska politiska handlandet.

Idag har Carl Bildts löfte att Sverige ska ha Europas bästa skola hunnit bli ett bevingat uttryck. Förhoppningarna om en rejäl satsning på skolan efter många år av nedskärningar har redan kommit på skam. Nedbantningarna i årets skolbudget presenterades av utbildningsministern med orden: "alla departement måste underkasta sig regeringens övergripande målsättning att återskapa Sveriges konkurrenskraft"...

Pl C. W. K. Gleerups i Lund förlag:
Professor HANS LARSSONS
Läroböcker i Sveriges historia
för folkskolan.
50-öresupplagan, den ursprungliga.
60-öresupplagan. Denna skiljer sig från 50-öresupplagan i följande afseenden: dels äro sidorna 3-9 omskrifna, dels är tiden efter 1814 utförligare behandlad (på 21 sidor), dels är en ny, förtydligad karta bifogad. Sidorna 10-118 äro lika i båda upplagorna.
75-öresupplagan. Illustrerad med färgglada kort och 60-öresupplagans text.
»På grund af de stora förtjänster Hans Larssons läroböcker äger, tro vi, att den skall få en vidsträckt spridning i våra folkskolor.»
(Svensk Lärarettidning.)
»... Både i fråga om innehåll och framställningssätt intager denna nya lärobok en framstående plats.»
(Folkskolans Vän.)
Dessa läroböcker äro införda i Helsingborg, Jönköping, Karlskrona, Uppsala, Lunds, Landskrona, Halmstad, Falkenberg, Kalmar, Karlstad, Skövde, Umeå, Västerås, Växjö, Ystad m. fl. skolor och i en stor mängd af landsbygders folkskolor.
SVERIGES HISTORIA
för skolans lägre klasser,
med Danmarks och Norges historia inarbetad i den svenska samt under sidorna somliga af världshistorien
af **Professor HANS LARSSON.** — Pris 1:75.
Är införd vid folkskolorna i Hvitla, Skurup, Önnestad, Persby, Herrljunga, Bollnäs, Karlshamn m. fl. samt vid folkskollärareseminariet, folkskolor och allm. läroverk.

Den eviga kunskaps- debatten

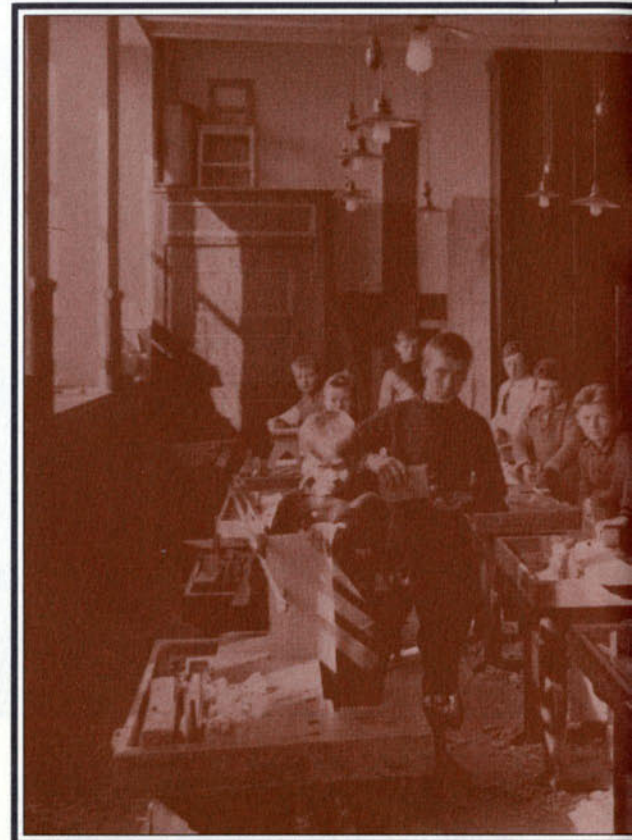
I alla tider har det förts en debatt om vilken kunskap skolan ska förmedla och hur. Skolan har beskyllts för att vara en teoretisk pluggskola som inte ger handlingsberedskap för det verkliga livet. Den har också fått bära ansvaret för kunskapsförflackning, kulturskymning och sedernas förfall.

Dagens debatt om bland annat slöjdens och hemkunskapens roll i skolan började redan på 1800-talet. Folkskolan kritiserades då för att vara ensidigt teoretisk. Ämnen som slöjd och hushållsgöromål borde ingå i undervisningen och på så vis skulle man uppnå en förenig mellan teori och praktik...

Här gäller det sålunda en handens bildning... Måne ej, där denna hands uppfostran blifvit försummad, man med fullt ut lika berättigande skulle kunna tala om *halfbildning* som när frågan gäller hufvudet eller hjärta?

Otto Salomon

Den person som framför allt medverkade till att slöjd infördes i folkskolan hette Otto Salomon (1849–1907). Både hans undervisningsmetoder och hans tankar om slöjdens roll i uppfostran blev internationellt uppmärksammade. Skolslöjden infördes i folkskolan på 1860-talet men

först med 1955 års undervisningsplan blev slöjd ett obligatoriskt ämne.

Undervisningsplanen 1919 var en reform som var efterlängtd av folkskolans lärare. Katekesen avskaffades äntligen som läromedel. Barnens självverksamhet blev viktig liksom förmågan att uttrycka sig i tal, skrift och bild. Ett ämnesintegrerat arbetssätt skulle ge kunskaperna sammanhang.

Den levande naturens former skall inpräglas genom en skärpning av iakttagelserna som kan vinnas under tecknings-, färgläggnings- och modelleringsövningar... Lärare och lärjungar skola arbeta tillsammans i samma mening som det levande livets arbete fortgår utanför skolan – så vitt nu detta låter sig göra... Man ser ock till att vad som passar för årstiden eller som hör samman med andra ämnen företages till behandling. Det in-

ALVA MYRDAL

bördes sammanhanget mellan ämnen och deras olika delar skall lärjungen finna sig till rätta uti så att mångfalden och enheten i naturen och livet träda lärjungarna till mötes.

*Svensk Läraretidning
nr 10 1919 om läroplanen*

Efter ett par decennier hade även den för sin tid mycket moderna 1919 års läroplan spelat ut sin roll. Stoffmängden hade ökat samtidigt som skolan fått ett allt större ansvar för elevernas sociala fostran.

”I våra dagar har skolan en arbetsbelastning som man inte kunde tänka sig på den tiden då läsdagen mellan klockan åtta och två kunde användas så gott som uteslutande till undervisning” framhöll fröken Nygren.

*Referat från Stockholmskretsens årsmöte 1946,
Sveriges Folkskolläraryrkesförbund*

1946 års skolkommision betonade skolans roll för elevernas demokratiska fostran. Kriget hade utmönstrat den gamla auktoritets- och disciplinfostran. Nu sattes individen i centrum. Elevernas person

lighetsutveckling skulle komma i första hand, kunskapsförmedlingen i andra. Förebilderna, som inspirerade bland andra makarna Myrdal och

Stellan Arvidsson, kommissionens huvudsekreterare, fanns i Amerika.

Ägnar vi icke intresse åt en reform av skolans inre liv skall vi vakna upp en dag sedan organisationsformerna gjorts och finna, att vi för mycket väsen knappast något vunnit. Detta börjar också inses av allt flera: det räcker inte att demokratisera skolans yttre struktur, man måste också demokratisera skolans anda.

Alva Myrdal

Under julferierna!

En verkligt musikalisk småskollärarinna, anspråkslös nog att vilja delta i heimets sysslor (jungfru finnes ej) och villig att undervisa en 10 års flicka i musikens första grunder, erbjudes fritt vivre under vinterferierna (15 november—1 mars) hos enkel lärarefamilj på landet.

Vidare genom skollärare

K. P. Ölander, Bettna.

"Pluggskolans" fiende nr 1

är den norske reformpedagogen

Olav Storstein

i sin bok

SKOLAN MITT I BYN

"Ett viktigt och givande inlägg som ingen intresserad bör lämna obeaktat."

Hernfrid Bark i Tiden.

"Rolig och fascinerande är denna bok av en lärare med pedagogisk takt och förmåga, som lyckades leda sina elever till arbetsglädje och skapande verksamhet."

Gusti Bretter i Sveriges folkskollärarinnors tidning.

I bokhandel eller genom rek. å nedanstående kupong.

Från KF:s bokförlag, Stockholm 15, rek. .... ex. Skolan mitt i byn å 6: - + oms. + porto.

Namn: .....

Bostad: .....

Adress: .....

Bland folkskolans lärarkår var intresset stort för skolans nya pedagogiska och sociala ambitioner

Sveriges Folkskollärarinnors Tidning 1946 ger flera exempel:

Att låta barnen arbeta i grupper kring intresseområden i olika ämnen, att tillämpa viss koncentrationsläsning, att dramatisera somligt undervisningsstoff och låta barnen uppföra t ex små historiska spel, att låta dem själva förfärdiga visst åskådningsmaterial etc är för många lärare en så normal arbetsordning att de inte reflekterar över att redovisa det som pedagogiska experiment. Det bör de emellertid göra. Det är S.F.s och denna tidnings livliga förhoppning, att uppmaningen skall höras av så många lärarinnor som möjligt.

Gammal och invand är föreställningen att kvinnor inte duger till att hantera andra verktyg än brödkavel och kaffekvarn. Kvinnor har inget mekaniskt sinne, säger herr Medelson... Men beror denna hjälplöshet inte på att flickorna från början genom alla generationer lärt att hammar och sågen ska skötas av en man och att teknikens håvor i form av elektricitet, symaskiner och dammsu-

gare kommer till en utan att man närmare behöver reflektera över sammanhangen i det som sker?

Artikel om experiment med verkstadsslöjd för flickor

"Bra karl reder sig själv" satte fröken Gunhild Hulin som motto över skolköksundervisningen bland pojkar i Eriksdalsskolans åttonde klass... En lärare hade frågat pojkarna om vilka ämnen de ansåg sig kunna få mest

I jämförelse med den storm som föregick den sammanhållna grundskolan har den skoldebatt som förts under de senaste trettio åren varit krusningar på ytan. Alla barns rätt till en likvärdig utbildning oavsett bostadsort och föräldrarnas ekonomi har sedan länge varit en självklarhet, höjd över alla politiska diskussioner.

Idén om en skola för alla har i stort samförstånd utvecklats till att också omfatta barn med olika handikapp och rätten till hemspråksundervisning.

För första gången på mycket länge ser vi idag tecken på att de grundvärderingar som präglat det svenska skolsystemet på nytt ifrågasätts. Krympande resurser, nya effektivitetskrav och internationella utblickar har öppnat dörren för en ny tid av omprövning.

Visst kan mycket förbättras – men inte på bekostnad av det vi redan uppnått. Lärarnas engagemang i skolans utveckling lever vidare. 150 års erfarenhet har lärt oss att en skola för alla är värd att försvara.

Lärarförbundet

Segelbåtsvägen 15, Box 12 229, 102 26 Stockholm. Tel 08-737 65 00